

- познавательной деятельности слепых и слабовидящих школьников. – Л.: ЛГПИ им. А.И. Герцена. – 1968. – С. 112-133.
3. Моргуліс І. С. Роль аплікаційних робіт у сенсорному розвитку сліпої дитини // Питання дефектології, республіканський науково-методологічний збірник. Випуск 1. – К.: Радянська школа. – 1965. – С. 141-152.
  4. Набоченко О.О. Роль рельєфного малювання дітей з вадами зору для формування уявлень про навколишній світ // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: наук.-метод. Зб.: вип. 11 / за ред. В.В. Засенка. – К.: Наук. світ, 2009. – С. 194-200.
  5. Царик Н.С. Конкретизация представлений о живой природе у слепых детей младшего школьного возраста: Дис. ... канд. пед. наук. – М.: Институт дефектологии АПН РСФСР, 1966. – 176 с.

The article deals with the questions of formation the representations about the world of primary school's blind children, the opportunity of using the "korpusediya" technology for the development of ideas about the wildlife of blind students, there are given methodological recommendations of this technology using.

Keywords: formation and development of ideas, primary school's blind children, relief painting, art, korpusediya.

Отримано 2.10.2011

УДК 376-056.26:617.75:376.016:78

Л.А. Нафікова

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

У статті розглядаються особливості формування соціальної активності дітей з порушеннями зору. Представлена авторська модель формування соціальної активності дітей молодшого шкільного віку з порушеннями зору засобами музичного мистецтва.

Ключові слова: музичне мистецтво, соціальна активність, діти з порушеннями зору.

В статті розглядаються особливості формування соціальної активності дітей з порушеннями зору. Представлена авторська модель формування соціальної активності дітей молодшого шкільного віку з порушеннями зору за допомогою музичного мистецтва.

Ключеві слова: музичне мистецтво, соціальна активність, діти з порушеннями зору.

У зв'язку з реформуванням освітньої галузі особливої актуальності набувають проблеми соціалізації та інтеграції дітей з особливими освітніми проблемами в суспільство. Сучасна людина живе у складному, багатовимірному соціумі, бере участь у функціонуванні різних соціальних спільнот та має активно залучатися до різних видів діяльності, тобто – має бути соціально активною.

У психолого-педагогічній літературі розглядаються різні теоретичні концепції щодо соціальної активності особистості: визначення її сутності, функцій, структури, особливості прояву в різних видах діяльності та різноманітні соціальні механізми її реалізації за допомогою стимулюючих педагогічних і творчих засобів (К.А. Абульханова-Славська, І.М. Гадалова, Н.К. Голубєв, Р.Г. Казакова, О.В. Киричук, О.Л. Кононко, Т.С. Лапіна, Т.Г. Мальковська, В.Г. Мордкович, А.В. Мудрик, Г.І. Щукіна та ін.).

Різні аспекти соціальної активності осіб з порушеннями психофізичного розвитку у спеціальній психології та корекційній педагогіці розглядалися у працях В.І. Бондаря, В.В. Засенка, А.А. Колупаєвої, О.Г. Літвака, І.С. Моргуліса, Т.В. Сак, В.М. Синьова, Є.П. Синьової, В.В. Тарасун, С.О. Тарасюк, О.П. Хохліної, М.К. Шеремет та ін. Аналіз літературних джерел свідчить, що розвиток соціальної активності особистості можливий лише за умови її власної активності, що відбувається у різноманітних сферах життєдіяльності та у взаємозв'язку з навколишнім середовищем.

Аналізуючи загальні підходи до визначення поняття „активність”, розглянемо її психолого-педагогічні аспекти. На думку академіка О.В. Киричука, термін „активність” у період навчання в школі, виступає як певна властивість діяльності, що характеризується ініціативністю, енергійністю, а сама діяльність у свою чергу виступає як міра соціальної активності. Тому, формування соціально активної особистості є разом з тим і формування активної життєвої позиції, яка формується у взаємозв'язку людини і природи, людини й об'єктів її пізнавальної, ціннісно-орієнтаційної, перетворювальної діяльності та у взаємозв'язку особистості і суспільства [3].

У психологічному дослідженні, К.А. Абульханова-Славська розглядає поняття „активність”, як функціонально-динамічну якість особистості, яка інтегрує і регулює в динаміці всю її особистісну структуру (потреби, здібності, волю, свідомість) і виявляється в діяльності, що організовується, упорядковується та структурується самим суб’єктом. Суб’єкт, в свою чергу модулює діяльність, спілкування і поведінку, встановлюючи міру своєї активності, рівень складності, ступінь напруженості реалізуючи в кожному виді й формі діяльності свою спрямованість та особистий досвід. Отже, активність на її думку, це властивий особистості спосіб об’єктивації, самовираження (у діяльності, спілкуванні, життєвому шляху в цілому) у відповідності з її вищими потребами і цінностями [1, 3-18].

Велику увагу, аналізу проблеми *формування соціальної активності особистості школяра*, приділяв у наукових дослідженнях колектив Московського державного педагогічного інституту який підкреслював, що важливе місце у формуванні соціально активної позиції особистості належить школі, тому що саме в дитячому віці закладаються основи тих властивостей і якостей особистості, які визначають соціальний вигляд і подальший життєвий шлях особистості. В своїх дослідженнях вони розглядали соціальну активність як інтегральну характеристику особистості в трьох аспектах: *стан суб’єкта, якість особистості, її відношення до діяльності (взаємозв’язок суб’єкта з середовищем) і міру виявлення соціальної дієздатності особистості*. Особливо акцентувалась увага, в процесі розробки загальної характеристики соціальної активності школяра молодшого віку, на урахування розвитку світоглядних, морально-етичних, колективно-творчих уявлень, різних понять, які характеризують *ступінь розуміння важливості і корисності для всього колективу, активної участі в суспільній діяльності на користь колективного результату, а також готовності індивіда активно включатися в діяльність і опанувати її відповідно до встановлених суспільних та стандартизованих шкільних норм учнів певного віку*.

Аналізуючи життя дітей шкільного віку, А.В. Мудрик, взявши за критерій спрямованість їхньої активності, виділяє такі сфери їх життєдіяльності: *сфера пізнання* (у який відбувається реалізація активності дитини, спрямованої на пізнання світу); *сфера предметно-практичної діяльності* (у якій реалізується активність, яка спрямована на доступне учневі визначеного віку перетворення навколишнього світу), *сфера гри* (у який реалізується гедоністична активність); *сфера спорту* (у який реалізується рухова активність), *сфера спілкування* (активність спрямована на пізнання людей і взаємодії з ними); *сфера саморегуляції* (активність спрямована на пізнання і перетворення себе

самого) [4, 31], в яких школяр має об'єктивні можливості виступати як „суб'єкт – що володіє свідомістю, самосвідомістю, рефлексією, здатний до соціальної активності, а також володіє визначеною свободою вибору [2, 40-49]”.

Відносно активності особистості Г.І. Щукіна зазначає, що діяльність – це активний стан людини, тому будь-яка діяльність (пізнавальна, спортивна, трудова, суспільна), яка здійснюється людиною, приводить в активний стан її фізичні і духовні сили, оскільки істотні зміни в активності відбиваються і на її діяльності, а розвиток особистості виражається в станах її активності. Дослідивши *рівні активності* школярів у психолого-педагогічній літературі, вона визначила серед них такі: *репродуктивно-наслідувальний*, за допомогою якого досвід діяльності накопичується через досвід іншого; *пошуково-виконавський*, який виявляє собою більш вищий рівень активності, що виражається більшою мірою самостійності; *творчий*, найвищий рівень активності, який представляє широкі можливості для розвитку всіх потенційних сил особистості [7, 27].

Таким чином, теоретичний аналіз філософської та загальної психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження (К.А. Абульханова-Славська, Н.К. Голубєв, О.В. Киричук, О.Л. Кононко, Т.С. Лапіна, Т.Н. Мальковська, В.В. Мудрик, В.Л. Петрушенко, Г.І. Щукіна та ін.) дав підстави для висновку про те, що поняття „соціальна активність” у різних наукових галузях розглядається як стан суб'єкта, якість суб'єкта (його ставлення до діяльності), що виявляється у процесі взаємодії суб'єкта із середовищем та визначається мірою вираження соціальної дієздатності людини, яка відповідно, характеризується цілеспрямованістю, енергійністю, посиленою дійовістю, творчим (продуктивним) чи нетворчим (репродуктивним) процесом, у різних видах життєдіяльності (пізнанні, предметно-практичній діяльності, грі, спілкуванні, саморегуляції тощо).

Дослідження багатьох учених у галузі тифлопедагогіки та тифлопсихології (Л.С. Вавіна, М.І. Земцова, В.В. Кобильченко, О.Г. Літвак, І.С. Моргуліс, С.В. Покутнєва, Л.І. Солнцева, Є.П. Синьова, та ін.) свідчать: незважаючи на те, що порушення зорових функцій негативно впливають на розвиток і формування особистісних якостей дитини, знижуючи або цілковито блокуючи активність у процесі пізнання довкілля, відновлення активності особистості можливе завдяки створенню спеціальних корекційно-компенсаторних умов та залучення її до активної діяльності. Отже, вивчення проблеми формування соціальної активності дітей з порушеннями зору засобами музичного мистецтва представляє значний

науковий інтерес, оскільки в умовах естетично та емоційно насиченого музично-творчого середовища, під час колективної музично-виконавської діяльності створюються можливості для формування соціальної активності особистості.

Водночас теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження виявив низку невирішених питань, щодо формування соціальної активності дітей молодшого шкільного віку з порушеннями зору засобами музичного мистецтва з урахуванням психофізичних можливостей їхнього сприймання візуально-вербальної та музично-звукової інформації. У зв'язку з цим, *метою роботи* є розробка моделі формування соціальної активності дітей молодшого шкільного віку з порушеннями зору засобами музичного мистецтва.

Основоположним для нашого дослідження є визначення соціальної активності особистості (С.В. Тарасюк), що передбачає наявність трьох блоків.

Перший блок – стійкі внутрішньо-особистісні детермінанти, що характеризують людину як суспільну істоту, забезпечуючи її самоцінність як індивідуальності. Ці детермінанти формуються у процесі розвитку, виховання та активної взаємодії людини з навколишнім світом і поділяються на: *конструктивні* (почуття симпатії до однолітка, емпатії, товариськості, дружби; співпереживання, турбота, допомога та ін.), які потрібно стимулювати; *деструктивні* (тривожність, імпульсивність, агресивність, замкнутість, невпевненість та ін.), які потрібно гальмувати.

В якості другого блоку структури соціальної активності дитини *виступає процес діяльності*: інтенсивність тих змін, які дитина вносить у навчально-виховний процес та різноманітність сполучення елементів діяльності та спілкування, праці та пізнання, що надають соціальній діяльності індивідуально неповторний характер.

Третій блок – умови й фактори соціальної ситуації, в якій діє індивід: умови родинного середовища; інтенсивність залучення до колективних форм організації діяльності (художньо-ігрової, предметно-перетворювальної, навчально-пізнавальної, соціально-комунікативної, суспільно-корисної); особливості взаємодії „вчитель – учень”, що забезпечує ситуацію продуктивної спільної діяльності, під час якої виникають найтісніші мотиваційні контакти [6].

Ця психолого-педагогічна концепція склала методологічну основу нашого дослідження в центрі якого – дитина молодшого шкільного віку з порушеннями зору як соціальний суб'єкт, але з певними особистісними та соціально-комунікативними проблемами.

Враховуючи психофізичні особливості дітей цієї категорії, соціальні функції музичного мистецтва та результати констатувального

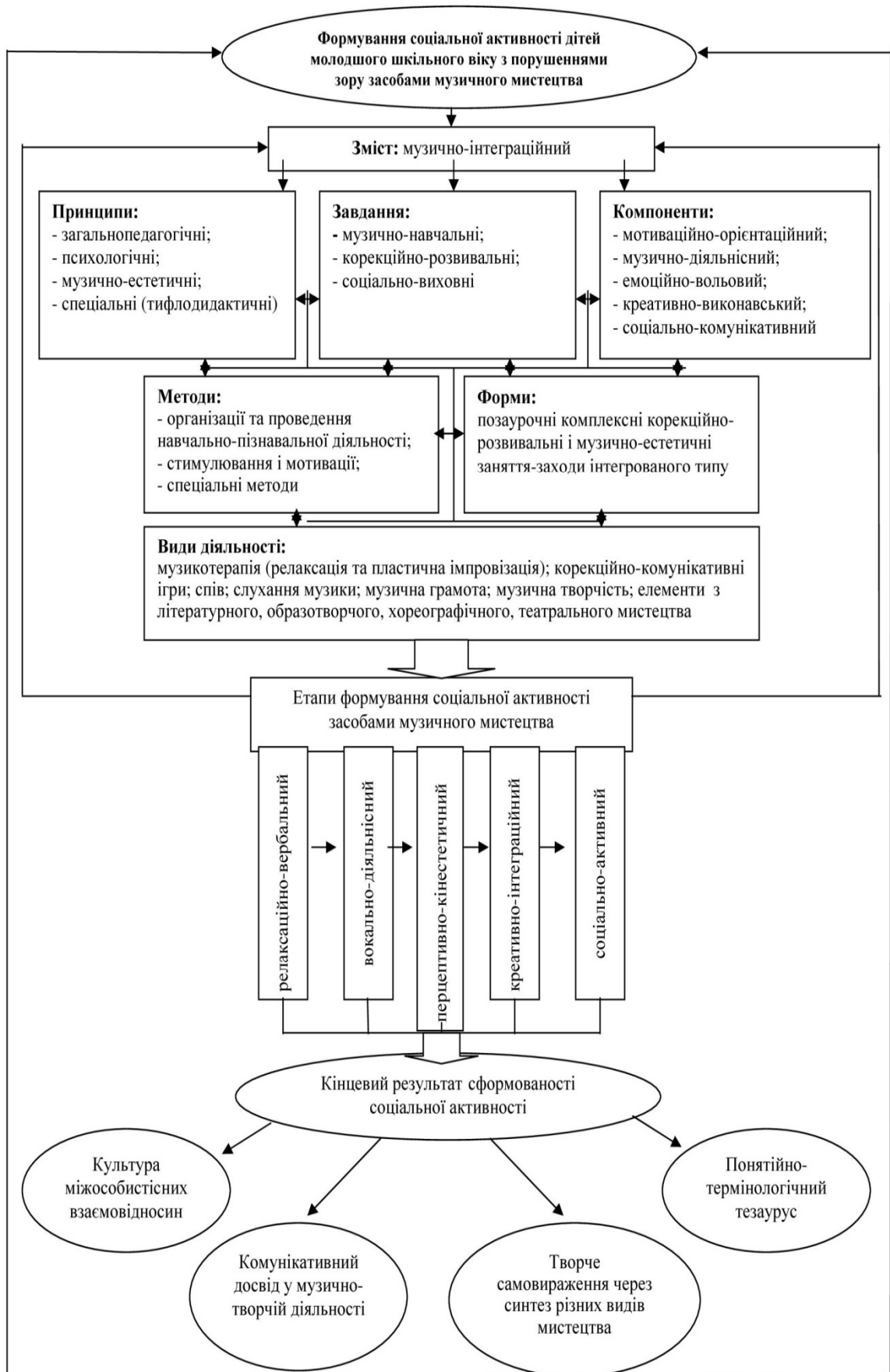
етапу дослідження, було розроблено модель формування соціальної активності дітей молодшого шкільного віку з порушеннями зору засобами музичного мистецтва (рис. 1), яка складається з наступних взаємопов'язаних між собою структурних елементів: принципів, завдань, змісту, методів, компонентів, форм і видів діяльності, етапів формування соціальної активності засобами музичного мистецтва та його кінцевого результату.

Музично-інтеграційний зміст моделі визначається використанням синтезу різних видів мистецтва (музичного, літературного, образотворчого, хореографічного, театрального) під час позаурочних занять-заходів де музичне мистецтво відіграє провідну та інтегративно-об'єднуючу роль. Комплексний підхід до проведення музично-естетичних занять-заходів передбачає послідовну взаємодію різних видів діяльності (спів, слухання музики, музична грамота, музично-ритмічні рухи під музику, музикотерапія (психосоматична релаксація та пластична імпровізація), корекційно-комунікативні ігри, елементи з літературного, образотворчого, хореографічного, театрального мистецтва). Це сприяє ефективнішому засвоєнню музично-навчального матеріалу, продуктивній музичній діяльності та формуванню соціальної активності дітей молодшого шкільного віку з порушеннями зору засобами музичного мистецтва в позаурочний час.

Впровадження комплексу спеціальних позаурочних музично-естетичних корекційно-розвивальних занять-заходів інтегрованого типу відбувалось у п'ять етапів (релаксаційно-вербальний, вокально-діяльнісний, перцептивно-кінестетичний, креативно-інтеграційний, соціально-активний), кожний з яких мав певну мету, музично-навчальні, корекційно - розвивальні та соціально-виховні завдання, спрямовані на встановлення соціальних контактів, міжособистісну інтерсуб'єкту та колективну взаємодію у процесі різних

Перший етап – релаксаційно-вербальний (пропедевтичний) – передбачав використання психосоматичної релаксації та пластичної імпровізації під час музикотерапії з метою усунення емоційної напруги та скутості дітей молодшого шкільного віку з порушеннями зору; застосування корекційно-комунікативного комплексу ігор для корекції труднощів у спілкуванні, виховання гуманного ставлення до оточуючих і формування комунікативних навичок дітей цієї категорії.

Другий етап – вокально-діяльнісний – передбачав підвищення рівня вокально-хорового виконавства через стимуляцію інтересу до музичного матеріалу, аналіз художніх образів (у житті та в музиці); розвиток та формування вокально-хорових навичок; накопичення кількісного та якісного досвіду музичних вражень через синтез різних видів мистецтва (музичного, літературного, образотворчого, хореографічного).

Рис. 1. Модель формування соціальної активності дітей молодшого шкільного віку з порушеннями зору засобами музичного мистецтва

Третій етап – перцептивно-кінестетичний – спрямований на розвиток і формування музичного сприймання через слухання музичних творів та використання синтезу інших видів мистецтва (образотворчого, літературного); формування вмінь і навичок розрізняти та відтворювати художні образи виражально-зображувальними засобами (рухами, жестами, мімікою, пантомімою); набуття елементарних умінь і навичок співвіднесення своїх рухів із засобами музичної виразності (характером музики, настроєм, темпом, ритмом, динамікою тощо).

Четвертий етап – креативно-інтеграційний – сприяв використанню в музичній практиці набутих знань, умінь і навичок з метою стимуляції у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями зору соціальної активності засобами музичного мистецтва; виявленню та реалізації акторських, режисерських здібностей і схильностей учнів через створення міні-опер, музичних казок, інсценізацій пісень і фрагментів мультфільмів з використанням різних видів мистецтва та самостійної творчої активності.

П'ятий етап – соціально-активний – сприяв виявленню соціальної активності дітей молодшого шкільного віку з порушеннями зору через самореалізацію та презентацію своїх творчих здобутків під час концертних виступів, фестивалів, конкурсів.

Останній елемент моделі визначав кінцевий результат комплексної взаємодії всіх структурних елементів і характеризувався наявністю у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями зору культури міжособистісних взаємовідносин; комунікативного досвіду в музично-творчій діяльності; творчого самовираження через синтез різних видів мистецтва; понятійно-термінологічного тезаурусу.

Список використаних джерел

1. Абульханова-Славская К.А. Типология активности личности / К.А. Абульханова-Славская // Психологический журнал. – 1985. – Том.6. – №5. – С. 3-18.
2. Каган М.С. Проблема субъектно-объектных отношений в марксистско-ленинской философии / М.С. Каган // Философские науки. – 1980. – № 4. – С. 40-49.
3. Киричук О.В. Формування в учнів активної життєвої позиції / О.В. Киричук. – К.: Радянська школа, 1983. – 137 с.
4. Мудрик А.В. Личность школьника и ее формирование / А.В. Мудрик // Деятельность, общение, игра в развитии коллектива и формировании личности школьника: материалы научно-практической конференции / отв. ред. А.В. Мудрик. – М.: Б.и., 1983. – С. 28 – 32.
5. Нафікова Л.А. Формування соціальної активності слабозорих молодших школярів засобами музичного мистецтва: автореф.

- дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.03 „Корекційна педагогіка” / Л.А. Нафікова. – К.: Інститут спеціальної педагогіки АПН України, 2009. – 18 с.
6. Тарасюк С.О. Формування соціально-комунікативної активності дітей з затримкою психічного розвитку в процесі корекційного навчання час: дис. ... кандидата псих. наук: 19.00.08 / С.О. Тарасюк. – К.: Інститут спеціальної педагогіки АПН України, 1999. – 172 с.
7. Щукина Г.И. Активность ребенка и его развитие / Г.И. Щукина // Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе: учеб. пособие для пед. ин-тов. – М.: Просвещение, 1979. – С. 25-30.

The article deals with peculiarities of social activity for children with visual impairments. Presented the author's model of social activity for children of primary school age with a visual impairment means of musical art.

Keywords: art of music, social activism, children with visual impairments.

Отримано 2.10.2011

УДК 376 – 056.36:159.222 – 053.4

І.М. Омельченко

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ У ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗПР СВІДОМІСТІ Й САМОСВІДОМІСТІ

У статті автор визначає сутнісний зміст свідомості та самосвідомості як когнітивно-комунікативних процесів, які доцільно формувати у дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку.

Ключові слова: свідомість, самосвідомість, комунікативна свідомість, мовна свідомість, мовленнєва діяльність, комунікативна діяльність, дошкільники із затримкою психічного розвитку.

В статье автор определяет сущностный состав сознания и самосознания как когнитивно-коммуникативных процессов, которые необходимо формировать у детей дошкольного возраста с задержкой психического развития.

Ключевые слова: сознание, самосознание, коммуникативная